

शिक्षण क्षेत्रातील उच्च उत्पन्न गटातील नोकरदार महिलांना त्यांच्या मुलांच्या शिक्षणात त्यांना येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास

क्रांती वामन कुलकर्णी

Ph. D. संशोधक , सहाय्यक प्राध्यापिका , लक्ष्मीबाई म्हेत्रे कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, अक्कलकोट.

सारांश :-

शिक्षण क्षेत्रातील उच्च उत्पन्न गटातील महिलांना त्यांच्या मुलांच्या शिक्षणाबाबत काय अडचणी येतात हे जाणून घेण्यासाठी सदर संशोधन केले आहे. स्त्रीची काळानुसार भूमिका बदलत गेली आहे. चूल व मूल कार्यक्षेत्र असणारी पूर्वीची स्त्री आता सर्व क्षेत्र आजमावू पाहतेय. परंतु या सगळ्यातून तिला आईची भूमिका पार पाडताना अनेक अडचणी येत असतात. त्यातूनच संशोधिकेने प्राध्यापिकांना मुलांच्या शिक्षणाबाबत काय अडचणी येतात हे जाणून घेण्यासाठी सदर संशोधन केले आहे. प्रस्तुत संशोधनात सर्वेक्षण पध्दतीचा वापर करण्यात आला. सहेतूक नमुना निवडीतून प्राचार्य व प्राध्यापिकांचा समावेश केला. सोलापूर शहरातील सर्व प्रकारच्या शैक्षणिक संस्थांचा म्हणजे खाजगी, शासकीय, निमशासकीय संस्थांचा समावेश केला. कनिष्ठ व उच्च महाविद्यालयातील प्राचार्य व प्राध्यापिकांचा समावेश केला. प्रश्नावली व पडताळासूची या साधनांचा वापर करून माहिती गोळा केली. शकडेवारी या संख्याशास्त्रीय तंत्राचा वापर करून निष्कर्ष काढले.

प्रस्तावना :-

प्रत्येक क्षेत्रात पारंगत होण्यासाठी त्या क्षेत्राची कौशल्ये आत्मसात करून घेणे आवश्यक असते. परंतु 'आई' होणे हे क्षेत्र त्यास अपवाद आहे. कारण जन्मतःच स्त्रिला नैसर्गिक देणगी लाभली आहे ती माता झाल्यावर ती आपसूकच आपल्या बाळाला योग्य मार्गदर्शन करते, वाढवते, असे जरी असले तरी पूर्वीचा काळ आणि आताचा काळ यात स्त्रीची भूमिका बदलत गेलेली आपणास दिसून येते. पूर्वी मातृसत्ताक पध्दती, पुन्हा पुरुषसत्ताक पध्दतीत चूल आणि मूल एवढेच मर्यादित असणारी स्त्री आता पुन्हा २१ व्या शतकात आपले कार्यक्षेत्र विस्तारू पहात आहे.

त्यामुळे एकत्रित कुटूंबातून विभक्त कुटूंबाकडे स्त्रीचा प्रवास आणि निरक्षरतेपासून उच्च विद्याविभूषितकडे प्रवास करताना जशा तिला अनेक संधी उपलब्ध होत आहेत, तशाच काही अडचणींना सामोरे जावे लागत आहे. प्रस्तुत संशोधनात अशा उच्च शिक्षित स्त्रिया जेव्हा अर्थार्जनासाठी दिवसांचे अनेक तास बाहेर असताना त्यांच्या मुलांच्या शिक्षणात त्यांचा अडथळा निर्माण होतो का की त्यांच्या शिक्षणाचा, नोकरीच्या अनुभवाचा मुलांना फायदा होतो हे अभ्यासण्याचा प्रयत्न केला आहे. प्रस्तुत संशोधनात संशोधिकेने उच्च उत्पन्न गटातील शिक्षणक्षेत्रातील महिला म्हणजे प्राचार्या व प्राध्यापिका यांना त्यांच्या मुलांच्या शिक्षणात येणाऱ्या अडचणी यावर संशोधन केले आहे.

संशोधिका स्वतः एक प्राध्यापिका आहे. दररोजच्या अनुभवातून संदर्भ गटाशी चर्चा केल्यानंतर संशोधिकेला या विषयावर संशोधन करावेसे वाटले.

संशोधनातील प्रमुख संज्ञा :-

- १) शिक्षण क्षेत्र :- ज्या क्षेत्रात मुलांना शिक्षण देण्याचे कार्य केले जाते ते क्षेत्र.
- २) उच्च उत्पन्न गट :- ज्या गटाचे वार्षिक उत्पन्न २.५ लाखांपेक्षा जास्त आहे असा गट
- ३) नोकरदार महिला :- खाजगी किंवा शासनाच्या संस्थेत दिवसाचे ठराविक तास काम करणाऱ्या महिला.
- ४) शिक्षणातील अडचणी :- मुलांचा अभ्यास घेताना मातांना येणाऱ्या समस्या

संशोधनाची उद्दीष्टे :-

- ५) उच्च उत्पन्न गटातील नोकरदार महिलांना येणाऱ्या मुलांच्या शैक्षणिक समस्यांचा अभ्यास.
- ६) उच्च उत्पन्न गटातील नोकरदार महिलांच्या मुलांना पुरविण्यात येणाऱ्या शैक्षणिक सुविधांचा अभ्यास.

संशोधनाचे महत्त्व :-

१. सदर संशोधनाचा विषय समाजातील महत्त्वाचा घटक महिला यांच्या समस्येवर असल्याने याचे महत्त्व वाढते.
२. नोकरदार आईंमुळे मुलांच्या शिक्षणावर सकारात्मक किंवा नकारात्मक परिणाम होतो हे संशोधनामुळे समजते.
३. कुटुंबातील स्त्रीच्या कमाईचा मुलांच्या प्रगतीवर परिणाम मांडण्यात आला.
४. स्त्रीचा मुलांच्या घडणीत महत्त्वाचा सहभाग सामाजिक संस्थांना समजून येईल.
५. राजकीय पक्षांना नोकरदार महिलांच्या अडचणी समजून आल्याने त्यासाठी काही धोरणे ठरविण्यात संशोधनाची मदत होईल.
६. समाजशास्त्रज्ञांना संशोधनातून नोकरदार महिलांना मुलांच्या शिक्षणाबाबत काय समस्या येतात ते समजून येईल, त्यानुसार उपाय सुचविण्यास मदत होईल.
७. समस्याग्रस्त नोकरदार महिलांपर्यंत सामाजिक संस्था पोहोचण्यास मदत होईल.

संशोधनाची व्याप्ती :-

१. सदर संशोधनात सोलापूर शहरातील विविध महाविद्यालयातील व कनिष्ठ महाविद्यालयातील प्राध्यापिकांचा समावेश केला आहे.
२. मराठी, सेमी इंग्रजी, इंग्रजी माध्यमात शिकणाऱ्या मुलांचा समावेश केला आहे.
३. सोलापूर शहरातील शासकीय निमशासकीय खाजगी सर्व प्रकारच्या शैक्षणिक संस्थांचा समावेश करण्यात आला आहे.

संशोधनाची मर्यादा :-

१. सदर संशोधनात गृहिणीचा विचार केला नाही.
२. सदर संशोधनात प्राध्यापिका आणि प्राचार्य महिलांचाच विचार केला आहे.
३. मुलांच्या शैक्षणिक समस्यांचाच विचार केला आहे.

संशोधन कार्यपध्दती :-

सदर संशोधनात वर्णनात्मक पध्दतीचा वापर करण्यात आला. सद्यस्थिती जाणून घेण्यासाठी संशोधनात नोकरदार महिलांच्या समस्या जाणून घेण्यासाठी संशोधिकेने या पध्दतीचा उपयोग केला.

संशोधनाची साधने :-

संशोधनासाठी प्रश्नावली व पडताळासूची या दोन साधनांचा वापर केला. प्रश्नावली तयार करून तज्ञांचे मार्गदर्शन घेऊन त्यांच्यात योग्य ते बदल करून अंतीम प्रश्नावली तयार केली. पडताळा सूचीचा शैक्षणिक सोयी जाणून घेण्यासाठी उपयोग केला.

प्राध्यापिका व प्राचार्या महिलांना प्रश्नावली व पडताळासूची देण्यात आली व माहिती संकलित करण्यात आली.

नमुना निवड :-

प्रस्तुत संशोधनात सहेतूक नमुना निवड पध्दतीचा वापर करण्यात आला. संशोधनात २०१ प्राध्यापिकांचा समावेश केला आहे. तर १० प्राचार्यांचा समावेश केला आहे.

संशोधनाचे माहिती विश्लेषणाचे तंत्र :-

प्रस्तुत संशोधनासाठी शेंकडेवारी या सांख्यिकीय तंत्राचा वापर निष्कर्ष काढण्यासाठी केला आहे.

संशोधनाचे निष्कर्ष :-

- १) उच्च उत्पन्न गटातील नोकरदार महिलांची मुले मुख्यत्वे इंग्रजी माध्यमात शिकताना दिसून आली. एकूणापैकी ६७% मुले इंग्रजी माध्यमात शिकताना आढळून आली.
- २) इंग्रजी माध्यम निवडीचे कारण माता-पालकांनी मुख्यत्वे पाल्याच्या उज्वल भविष्यासाठी हे कारण सांगितले.
- ३) इंग्रजी माध्यमातून मुलांचा अभ्यास घेताना अडचणी येत नाही, असे सांगताना या पर्यायास ७५% एवढा प्रतिसाद दिला. तर येतात या पर्यायास १९% असा प्रतिसाद मिळाला.
- ४) मराठी माध्यमातून अभ्यास घेताना ७०% प्राध्यापिकांना व प्राचार्या यांना अडचणी येत नाहीत. तर १२% जणींना अडचणी येतात.
- ५) सेमी इंग्रजी माध्यमातून अभ्यास घेताना येणाऱ्या अडचणींमध्ये वेळच मिळत नाही असा ३४% प्राध्यापिकांना वाटते, तर इतर कारणे आहेत असे ४२% जणी म्हणतात.
- ६) उच्च उत्पन्न गटातील माता पालकांची ८०% मुले त्यांना येणाऱ्या समस्या त्यांच्या पालकांना सांगतात, तर २% मुले सांगत नाहीत.
- ७) या नोकरदार महिलांपैकी ५२% महिला आपल्या पाल्यांच्या वर्गशिक्षकांशी पाल्याच्या प्रगतीबाबत नेहमीच चर्चा करतात. तर ४६% महिला कधीतरी चर्चा करतात.
- ८) ४०% या नोकरदार महिलांचा नोकरीच्या ठिकाणी सहा तासांपेक्षा अधिक वेळ जातो. तर ४०% महिलांचा सहा तास वेळ जातो.
- ९) ५२% महिलांना वाटत नाही की, त्यांच्या नोकरीमुळे पाल्यांच्या अभ्यासाकडे दुर्लक्ष होते. तर २८% महिलांना मात्र असे वाटते.
- १०) फक्त गृहिणी असतो तर ४६% महिलांना असे वाटते की, मुलांच्या शैक्षणिक प्रगतीत काहीच फरक पडला नसता. तर ३८% नोकरदार महिलांना असे वाटते की, मुलांच्या शैक्षणिक प्रगतीकडे अधिक लक्ष देता आले असते.

- ११) ७८% नोकरदार महिलांना असे वाटते की, त्यांच्या शिक्षणाचा मुलांच्या शिक्षणात मार्गदर्शनासाठी उपयोग होतो, तर ९% महिलांना थोडाच उपयोग होतो, असे नमूद केले.
- १२) ४२% नोकरदार महिलांची मुले अभ्यासपूरक उपक्रमात नेहमी सहभागी होतात, तर २९% महिलांची मुले कधी कधी सहभागी होतात.
- १३) ७२% नोकरदार महिलांचा त्यांच्या नोकरीचा अनुभवाचा पाल्यांला अभ्यासपूरक कार्यक्रमात सहभागासाठी उपयोगी ठरतो. तर १९% महिलांच्या मुलांना फारसा उपयोग होत नाही.
- १४) आहे त्या पेक्षा अधिक वेतन असते तर मुलांना अधिक शैक्षणिक सोयी पुरवू शकलो असतो असे १४% नोकरदार महिलांना वाटते, तर ५९% महिलांना असे वाटत नाही.
- १५) ५०% नोकरदार महिलांना असे वाटते की, शैक्षणिक सोयी पुरविल्यामुळे शैक्षणिक गुणवत्ता वाढते तर ३७% महिलांना असे वाटत नाही.
- १६) ६४% महिला आपल्या मुलांना चांगले गुण मिळविण्याची सतत जाणीव करून देतात.
- १७) ३९% महिलांची मुले शाळेत घडणाऱ्या सर्व घटना त्यांच्या मातांना सांगतात, तर ३६% महिलांची मुले केवळ महत्त्वाच्या घटना फक्त सांगतात.
- १८) ६५% महिला त्यांच्या मुलांची तूलना इतर मुलांशी करत नाहीत, तर २८% महिला कधी-कधी तूलना करतात.
- १९) ३०% प्राध्यापिका त्यांच्या मुलांच्या रोज अभ्यास घेतात. तर ३६% कधी-कधी अभ्यास घेतात.
- २०) घरातल्या इतर व्यक्तीमुळे पाल्यांच्या अभ्यासाकडे दुर्लक्ष होते असे ९% महिलांना वाटते. तर ६८% महिलांना असे वाटत नाही.
- २१) प्राध्यापिका व प्राचार्या यांनी त्यांच्या पाल्यांना मूलभूत शैक्षणिक सोयी पुरविल्या असून ८८% नोकरदार महिलांकडे स्वतंत्र कपाट, अभ्यासिका आहे. ३८% जर्नीनी ग्रंथालयाची सुविधा पुरविली आहे.
- २२) संगणक व इंटरनेटची सुविधा ९५% प्राध्यापिकांनी त्यांच्या मुलांना पुरविलेली आहे.

शिफारशी :-

- १) मराठी व इंग्रजी माध्यमातून अभ्यास घेताना येणाऱ्या अडचणी दूर करण्यासाठी महिलांनी भाषेवर प्रभुत्व मिळविणे आवश्यक आहे.
- २) अभ्यास घेता येत नाही याचे मुख्य कारण वेळच मिळत नाही असे मोठ्या प्रमाणात सांगितले गेले आहे, यावर उपाय म्हणजे नोकरीच्या ठिकाणी अधिक काळ महिलांना थांबवून घेऊ नये.
- ३) ज्या महिलांची मुले त्यांच्या समस्या स्वतःहून सांगत नसतील तर पालकांनी त्यासाठी त्यांना प्रोत्साहित केले पाहिजे.
- ४) मुलांच्या वर्गशिक्षकांशी चर्चा करता यावी यासाठी नोकरदार महिलांना महिन्यातून एकदा कामाच्या ठिकाणाहून थोड्या वेळेसाठी सूट देण्यात यावी.
- ५) संशोधनातून असे दिसून आले की, उच्च शिक्षण घेतल्याने त्यांच्या पाल्यांच्या शिक्षणात उपयोग होतो. यावरून महिलांना उच्च शिक्षण घेण्यासाठी प्रोत्साहित करणे आवश्यक आहे.
- ६) महिलांच्या नोकरीचा पाल्यांना अभ्यासपूरक उपक्रमात उपयोग होतो, हे दिसून आले. महिलांना ही बाब निदर्शनास आणून देणे आवश्यक आहे.
- ७) पाल्यांना सतत, चांगल्या गुणांसाठी ताण देणे चुकीचे आहे, हे पालकांना समजावणे महत्त्वाचे आहे.
- ८) पालकांनी त्यांच्या मुलांची तूलना इतर मुलांबरोबर करू नये, त्यामुळे त्यांच्या आत्मसन्मानाला धक्का पोहोचून मानसिक हानी होऊ शकते.
- ९) खाजगी शाळेचा दर्जा चांगला असतो, असे सर्व प्रतिस्पर्दकांचे मत दिसून आले. सरकारी शाळांनी आपल्या भौतिक सुविधेत वाढ करून शाळेची गुणवत्ता वाढविणे आवश्यक आहे.
- १०) इंग्रजी माध्यमात शिक्षण घेणाऱ्या मुलांची संख्या अधिक दिसून आली. मराठी माध्यमातील शाळांनी याबाबतीत काही ठोस पावले उचलणे आवश्यक आहे.
- ११) संशोधनात असे दिसून आले की, शैक्षणिक सोयी पुरविल्या गेल्यामुळे मुले शिक्षणात प्रगती करत आहेत. पालकांनी त्यांच्या मुलांना मूलभूत शैक्षणिक सोयी पुरविणे आवश्यक आहे.
- १२) ग्रंथालयांची सुविधा सर्वात कमी प्रमाणात पुरविण्यात आली आहे, हे संशोधनात दिसून आले. ग्रंथालय मुलांच्या वाचन विकासासाठी अत्यंत उपयुक्त ठरते. मुलांना अधिकाधिक ग्रंथालयांची सुविधा पुरविणे आवश्यक आहे.

संदर्भ :-

१. नरवणे, मीनल (२००६). भारतातील शैक्षणिक आयोग व समित्या, पुणे : नित्य नूतन प्रकाशन.
२. बन्सी बिहारी पंडीत (२०१०). शिक्षणातील संशोधन पुणे. : नित्य नूतन प्रकाशन (तृतीय आवृत्ती)
३. भिंताडे, वि. रा. (१९९९). शैक्षणिक संशोधन पध्दती, पुणे : नूतन प्रकाशन
४. भांडारकर, के. म. (२००४). सुलभ शैक्षणिक संख्याशास्त्र पुणे : नूतन प्रकाशन (द्वितीय आवृत्ती).
५. मुळे, रा. शं. आणि उमाटे, वि. तू. (१९८८). शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्त्वे, औरंगाबाद : विद्या बुक्स प्रकाशन.
6. Mishra, R. C. (2007). Encyclopedia of Education : Women Education. New Delhi : A. P. H. Publishing Corporation.